

Çevre Hakkı ve Ekonomik Yarar Dikotomisi Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment of the Dichotomy of Environmental Right and Economic Benefit

Meryem YILMAZ *

Makale Geliş Tarihi / Received :19.01.2021
Makale Kabul Tarihi / Accepted :23.05.2021

ÖZET

Özellikle sanayileşmeden sonra insanların tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle birlikte temel amaç ekonomik yarar elde etmek olmuştur. Bu amaca en kolay yoldan ulaşmak için doğaya dair birçok şey bir serbest mal gibi görülmüş ve kullanılmıştır. Ancak ekonomik yarar elde etmek için yapılan faaliyetler zamanla önemli çevresel sorunlara neden olmuştur. Çevre sorunlarının ciddi boyutlara ulaşması ve günümüzde artan tepkilerin de etkisiyle ekonomik gelişme ve çevrenin korunması birlikte hayata geçirilmeye çalışılmakta ve bunun için çeşitli araçlar geliştirilmektedir. Bu bağlamda, çalışmada çevre hakkı ve ekonomik yarar çerçevesinde literatürde yer alan kavramlar, çevre hakkı ve ekonomik yarar gibi iki kamu yararının *yarışması* halinde temel alınacak üstün kamu yararı ilkesi ve çevre hakkı ile ekonomik yararı uyumlaştırılması için kullanılan araçlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kavramlar: *Çevre Hakkı, Sürdürülebilir Kalkınma, Yeşil Ekonomi*

ABSTRACT

Especially after industrialization, with the change of people's consumption habits, the main goal has been to obtain economic benefit. In order to achieve this goal in the easiest way, many things about nature have been seen and used as free commodity. But activities to achieve economic benefit have caused significant environmental damage over time. With the environmental problems reaching serious dimensions and increasing reactions today, economic development and environmental protection are tried to be implemented together and various tools are developed for this purpose. In this context, the study will focus on the concepts contained in literature within the framework of environmental right and economic benefit, the principle of weighty public interest to be based in the *competition* of two public benefits such as environmental rights and economic benefit, and finally the tools used to harmonize environmental rights and economic benefit..

Keywords: *Environmental Right, Sustainable Development, Green Economy*

* Arş.Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kırıkkale. meryemyilmaz@kku.edu.tr. **ORCID**
NO:0000-0003-3362-7742

GİRİŞ

Günümüzde dünyadaki hemen hemen her ülkenin hayata geçirdiği politikalar incelendiğinde öncelikli amaçlarının ekonomik kalkınma olduğu görülebilir. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için hayata geçirilen pek çok faaliyetin doğal kaynakları ve çevreyi olumsuz yönde etkilediği de görülmektedir. Bu nedenle çevre ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesi gerekmiştir. Zira üretim sürecinin temelini oluşturan doğal kaynaklar dünyada girişimciler tarafından serbest mal olarak görülmekte ve bilinçsizce kullanılmaktadır (Yaylı, 2007: 922). Ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki ilişki de insanoğlunun daha fazla tüketme ve kendisi için daha iyi olduğunu düşündüğü bir dünya oluşturabilmesi amaçlarının yanında fazla önemsenmeyen bir konu olmuştur (Yaylı, 2012: 153). İşte bu, aydınlanma fikriyle gelişen, insan merkezli anlayışın insanın doğaya egemen olma/doğadaki her şeyin insana göre konumlandırma fikri insanın doğayı istediği şekilde kullanma cüretinin temel arka planını oluşturuyor. Bugün, bu düşünceyle, ekonomik kalkınma amacına yönelik olarak girilen faaliyetler, doğal kaynakları hiç tükenmeyecekmişçesine ve ekosistem hiç bozulmayacakmışçasına kullanma eğilimindedir. Ancak tüketim ihtiyacını karşılamak için kurulan üretim süreci, tükeneceğini hiç düşünmediğimiz kaynakların tükenmesine ve çevrenin büyük bir hızla bozulmasına neden olmaktadır.

Böyle bir düşünce şeklinin var olmasının temelinde ekonominin sadece servetin üretimi, paylaşımı ve tüketimiyle ilgili bir disiplin olarak tanımlanması bulunmaktadır. Ayrıca mevcut sistemde ekonominin; bütün ekolojik ve toplumsal dokunun sadece bir yönü ve çoğunluğu canlı organizma olan doğal kaynaklarıyla kesintisiz bir etkileşim içindeki insanlardan oluşan bir canlı sistem olduğu kabul edilmez. Mevcut ekonomik modellerin bu disiplini sadece hesaplanabilen değerlerle ifade etmesi ekonomik faaliyetlerin ekolojik, toplumsal ve psikolojik boyutlarını görmemizi engellemektedir. Örneğin enerjinin, kaynakları dikkate alınmadan sadece kWh ile ölçülmesi, yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları arasında bir ayırımın yapılmaması... (Capra, 2012: 222-225). Her ne kadar ekonomik kalkınmanın kamu hizmetlerine kaynak sağlayarak ve yoksulluğu azaltılmasına yönelik girişimlerde bulunarak çevrenin korunmasına yatırım yapma fırsatlarını genişlettiği (El-Ashry, 1993: 19) şeklinde düşünceler olsa da çevresel sorunların asıl nedeninin de ekonomik büyümeyi sağlamak için girilen çabalar sonucunda ortaya çıkan dışsallıkların olduğu fikri uzmanların büyük çoğunluğunun üzerinde uzlaştığı konulardan biri olmuştur.

Ekonomik kalkınma ve çevre koruma arasındaki karşıtlığın ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların başlangıcı çok da eskiye gitmemektedir. Eskiden ulusal düzeyde çözülmesi gereken bir problem olarak görülen çevre sorunları 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası alanda tartışılmaya başlanmış ve bu amaçla yeni bir ekonomi anlayışının geliştirilmesi için çeşitli yaklaşımlardan bahsedilir olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomi, çevreyi dışlamayan ekonomi, yeşil büyüme, yeşil yeni düzen gibi pek çok düşüncenin temel amacı ekonomik gelişme yaşanırken çevrenin gözardı edilmemesi için çevre odaklı bir ekonomi anlayışı ortaya koymaktır.

Bu çalışmada; çevre odaklı bir ekonomi anlayışı oluşturmak üzere ileri sürülen bu kavramlardan/düzen fikirlerinden bahsedilecektir. Ancak kimi kesimlerce gerçekçi ve uygulanması mümkün olmayan birer düşünce oldukları gerekçesiyle eleştirilen bu fikirlerin yargı kararlarında yer alması, ülkelerin mevzuatlarında bulunması ve çeşitli araçlar ile desteklenmesi bu fikirlerin somut olarak uygulanmaya çalışıldığının göstergesidir. Ülkeler ekonomik faaliyetleri hayata

geçirirken uyguladıkları prosedürlerde çevre koruma ve ekonomik yararı arasında dengenin sağlanması için çevresel etki değerlendirmesi ya da düzenleyici etki analizi gibi çeşitli araçlardan yararlanmaktadırlar. Çevre koruma ve ekonomik yararın çatıştığı durumlarda hukukta üstün kamu yararı kavramı kullanılmaktadır. Üstün kamu yararı çevre hakkı ve ekonomik yarar gibi iki kamu yararı karşı karşıya geldiğinde ve aralarından bir seçim yapmak gerektiğinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın diğer bölümlerinde üstün kamu yararı kavramı ile bu kararın uygulama örneklerinden ve ekonomik yarar ile çevre hakkının dengeleme araçlarından bahsedilecektir.

1. ÇEVRE VE EKONOMİ İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE BAZI TEMEL KAVRAMLAR

Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için bazı maddi ve beşerî kaynaklar üretim sürecine girdi olarak dâhil edilmektedir. Bu kaynaklar hazır mal ve hizmetler olarak tüketiciye sunulur. Dolayısıyla her üretim süreci aslında bir tüketim sürecini beraberinde getirir. Çünkü üretim, tüketim amacıyla yapılmaktadır ve üretim yapılırken maddi ve beşerî kaynaklar bir taraftan tüketilmektedir. Bu üretim-tüketim ilişkisi mevcut sistem içerisinde bir meta olarak kabul edilen toprak, hava ve su gibi doğal kaynakların tüketilmesini özünde barındırmaktadır. Bu nedendir ki üretim süreci ekonomik kalkınmanın ön koşulu iken çevresel sorunlar da ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Keleş vd., 2005: 46). Al Gore, serbest piyasa ekonomi anlayışının rakip düşünceler karşısında kazandığı zaferle birlikte insanlığa yeni ve daha büyük sorumluluklar da yüklediğini ifade etmektedir. Küresel çevreyle ilgili alınan kararların mantıksız olarak görülmesinin nedenini mevcut ekonomi sisteminin körlüğünde aramaktadır. Bütün görünen, ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan maliyet ve fayda iken aslında görülemeyenler çevrenin yıkımına ivme kazandırmaktadır. Ekonomik tercihler sonucunda ortaya çıkan çevre kirliliği ya da doğal kaynakların tükenmesi gibi durumların adı bile geçmemektedir. Bu gizli maliyetlerin hiçbirinin gerektiği şekilde ekonomik hesaba katılmaması, ekonomi anlayışının içerisinde barındırdığı bir eksikliklerdir. Sağlıklı bir çevrenin gelecekteki üretkenliği destekleyen bir altyapı olarak taşıdığı ekonomik önemin farkında olunmalıdır. Çünkü çevrenin yıkıma uğraması durumunda pek çok iş kolu da yok olup gidecektir (Gore, 2008: 232-245). Günümüzde her ne kadar sınırlı bir çevrede sınırsız bir büyüme hedefinin ancak felaketlere yol açacağı ortaya çıkmışsa da ekonomik ve teknolojik büyüme statüko tarafından vazgeçilmez bir amaç olarak varlığını devam ettirmektedir (Capra, 2012: 250). Aşırı teknolojik büyüme, hayatın her alanında sağlıksız bir çevre yaratmıştır. Kirli hava, trafik sıkışıklığı, gürültü, kimyasal kirleticiler, radyasyon gibi stresin pek çok kaynağı günlük hayatımızın bir parçası olmuştur. Doğal çevremizi ayakta tutan ekolojik süreçlerin dengesinin bozulması ile ortaya çıkan bu tehditler sadece teknolojik ilerlemenin yan etkileri değil aynı zamanda ekonomik göstergelerdeki büyümeyi tek amaç edinmiş ekonomik sistemin ürünleridir (Capra, 2012: 276).

Ekonomik olarak kalkınmış olmanın bir sınırı olmadığı dolayısıyla kalkınma sürecinin nerede sona ereceği veya sona erip ermeyeceği bilinmediğinden ve bir yandan kalkınma süreci yaşanırken diğer yandan çevresel kaynaklar tüketilmeye devam ettiğinden bu dikotominin nasıl giderileceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır (Keleş vd., 2005: 48). Bu yeni düşünce ile birlikte klasik ekonomi tanımında verilen üretim ve tüketim sirkülasyonundan ibaretmiş gibi görülen ekonomi anlayışı yerini, üretimin kısıtlı bir ekosistem içinde oluştuğunu kabul eden ve çevreyi korumanın önemini de vurgulandığı yeni bir anlayışa bırakmaya yöneltmiştir (Yücel, 2003: 108). Bu yeni çevre odaklı ekonomi anlayışının oluşturulması sürecinin temel dayanakları ise uluslararası

belgeler olmuştur. Bu belgelerde çevre ve ekonomi arasındaki sorunlu ilişkiye sık sık yer verilmiştir.

Roma Kulübü'nün; gittikçe artan nüfus, üretim, tüketim, atık, arazi doluluğu gibi ekonomik gelişmenin göstergesi kabul edilen durumların sınırlı kaynaklara sahip olan gezegenimiz ve insanlığın geleceği ile ne kadar uyumlu olduğunu araştırmak amacıyla 1972 yılında yaptığı Büyümenin Sınırları (*The Limits to Growth*) adlı çalışmanın sonuçları daha sonraki uluslararası konferansların ve ulusal çalışmaların temel kaynağı olmuştur (Meadows vd., 1972: 185). Yayımlanan rapora göre, dünya nüfusundaki mevcut büyüme eğilimleri, sanayileşme, kirlilik, gıda üretimi ve kaynakların tüketimi değişmeden devam ederse, dünya yüz yıl içinde büyüme sınırlarına ulaşmış olacaktır. Bu durumda en olası sonuç, hem nüfus hem de endüstriyel kapasitede ortaya çıkacak ani ve kontrol edilemez düşüşler olacaktır. Kimi kesimlerce yaşanan değişimlere insanların müdahalesinin söz konusu olmadığı söylene de bu büyüme trendlerini değiştirmek ve gelecek için sürdürülebilir bir ekolojik ve ekonomik istikrar durumu oluşturmak mümkündür (Meadows vd., 1972: 23-24). Yine aynı yıl yapılan Stockholm Çevre Konferansı'nda ise devletlerin kaynakların rasyonel kullanımı ve çevrenin iyileştirilmesi için kalkınma planlarında bu amaçlara yönelik bir sistem tesis etmeleri; çevreyi korumak için kaynak ayırırken gelişmekte olan ülkelerin mali yapılarının göz önünde bulundurulması ve gerektiğinde onlara teknik ve mali destek verilmesi gerektiği ile yapılan rasyonel bir planlamanın çevre koruma planları ve kalkınma planları arasındaki uyumsuzluğu ortadan kaldıracığı vurgulanmıştır (United Nations, 1972: 4-5). 1987 yılında pek çok ülkeden temsilcilerin katılımıyla oluşan bir grup, Ortak Geleceğimiz (*Our Common Future*) adlı raporu yayımlamıştır. Raporun amacı; çevresel bozulma ve yoksulluğun artışına dair öngörülerden ziyade çevresel kaynak tabanını ayakta tutan ve genişleten politikalara dayandırılması gereken yeni bir ekonomik büyüme modelinin gerekliliğini ortaya koymaktır. Bu amaçla sürdürülebilir kalkınma kavramı öne sürülmüştür. Rapora göre insanlık, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama imkânlarını ellerinden almadan, mevcut ihtiyaçları karşılama sağlaması için kalkınmayı sürdürülebilir hale getirme yeteneğine sahiptir. Ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki bağlantıya vurgu yapılan raporda, ekonomik faaliyetlerin sonuçları neslimiz için kâr sağlayabilir ancak gelecek nesillere kayıplar miras kalacaktır ifadelerine yer verilmiştir (World Commission on Environment and Development, 1987:18-25). 1992 yılında Rio de Janeiro'da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda da sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilmesi temel öncelik alanlarından biri olmuştur. Konferans bütün devletleri, ekonomik büyümeyi gerçekleştirirken çevresel değerleri göz ardı etmemeye, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek ekonomik sistemi oluşturmaya, kendi yetki alanları veya kontrolleri içindeki faaliyetlerin kendi yetki alanlarının dışındaki alanlarda neden olduğu çevresel hasarın etkileri için sorumluluk almaya ve çevresel sorunların çözümü için işbirliği yapmaya davet etmektedir (United Nations, 1992: 3-6). 1997 tarihli Kyoto Protokolü'nde ise sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla yönelik olarak çeşitli politika önerilerinde bulunulmuştur. Bu kapsamda yenilenebilir enerji türleri ile karbondioksiti gideren teknolojilerin teşvik edilmesi, bütün sektörlerde sera gazı salımlarının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması, sürdürülebilir tarım türlerinin üretiminin teşvik edilmesi gibi önerilerde bulunulmuştur (Birleşmiş Milletler, 1998). 2000 yılında New York şehrinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Binyıl Zirvesi'nde çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma için küresel ortaklıklar geliştirmesi amaçlarının da içinde olduğu 8 amaç ve bu amaçların altında 18 hedef belirlenmiştir (T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı, 2010:12-13). 2002 yılında Johannesburg'ta Birleşmiş Milletler tarafından Rio Konferansı'nın 10. yılı sebebiyle Rio+10

olarak da bilinen ve Rio'dan sonra sağlanan ilerlemenin değerlendirildiği Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi toplanmıştır. Zirvede yoksulluğun ortadan kaldırılması, tüketim ve üretim kalıplarının değiştirilmesi ve ekonomik ve sosyal kalkınma için doğal kaynak tabanının korunması ve yönetilmesinin sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliklerinden olduğu kabul edilmiştir. Çevresel sorunların halen devam ettiği ve küreselleşmenin buna yeni bir boyut kazandırdığı ifade edilmiştir. Küreselleşme; piyasaların hızlı entegrasyonu, sermayenin hareketliliği ve dünyadaki yatırım akışlarındaki önemli artışlar sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilmesi noktasında yeni fırsatlar ve maliyetler ortaya çıkarmıştır. Ancak bu fırsatlar dengeli dağıtılmadığı için küresel eşitsizlikler artmaya devam etmektedir (United Nations, 2002: 2-3). 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Doruğu'nun 20. yılı olan 2012 de yine Rio'da yapılan, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda *yeşil ekonomi* modeli önemli bir yer tutmuştur. Konferansa katılan 190'dan fazla ülke, uzun tartışmalardan sonra yeşil ekonomi yaklaşımını benimsediklerini ilan etmişlerdir. Yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayacak ekonomi modeli olarak sunulmuştur. Yeşil ekonominin özünü, tıpkı sürdürülebilir kalkınmada olduğu gibi ekonomik gelişmenin sürdürülmesi, çevrenin korunması ve toplumsal adaletin sağlanması ilkeleri oluşturmaktadır (Keleş vd., 2012: 178).

Görüldüğü üzere yaklaşık yarım yüzyıldır yapılan oldukça geniş kapsamlı toplantılarda ve onların çıktıkları olan belgelerde, çevresel bozulma ve ekonomik kalkınma için yürütülen faaliyetler arasında ciddi bir bağlantının olduğu (hatta çevresel bozulmanın asıl nedeninin bu faaliyetler olduğu) varılabilecek ortak sonuçtur. Ancak yayımlandığı dönemde oldukça ses getiren Büyümenin Sınırları adlı çalışmadan itibaren mevcut sorunlar artarak devam etmiştir. Zira çevre ve ekonomik kalkınma arasındaki dengeye kurmaya yönelik ilkeler pek çok ülkenin politikalarında yer almasına rağmen uygulama ile söylem arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki halihazırdaki sistem içerisinde ve mevcut politikalarla çevresel bozulma sorununa bir çözüm üretil(e)memektedir.

1.1.Çevre Hakkı

Bir insan hakkı olarak çevre hakkının gelişmeye başlaması ve uluslararası alanda düzenlemelere dâhil edilmesi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren olmuştur. Çevre hakkı, üçüncü kuşak insan hakkı ya da dayanışma hakkı olarak bilinen grup içerisinde yer almaktadır (Keleş vd., 2012: 395). Üçüncü kuşak hakları içerisinde yer alan hakların birçoğunun ortaya çıkış sürecinin geri planında bir toplumsal hareket, bir kapitalizm eleştirisi bulunmaktadır. Çevre sorunlarının ortaya çıkışı ve canlı hayatını tehdit edecek düzeye ulaşmasının nedeni olarak kapitalist sistem içerisindeki sanayileşme ve teknoloji kullanımının artması gösterilmektedir (Tekeli, 2005: 5). Hava ve su kirliliğinin artması, dünyada insan sağlığını tehdit eden bir durum olarak algılanması nedeniyle çevre hakkı, daha önceden ikinci kuşak hakları içerisinde yer alan sağlık hakkı içerisinde bulunmaktaydı (Hamamcı, 1983: 174). Ancak çevre sorunlarının, insan hayatını tehdit edecek düzeye ulaşmasıyla, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olması gerektiği kabul edilmiş ve çevre hakkı bugün sahip olduğu kimliğine kavuşmuştur.

Çevre hakkının, bir uluslararası belgede ilk kez yer alması Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı Bildirisi ile olmuştur. Bildirinin birinci ilkesinde; insanın onurlu ve refah dolu bir hayata izin veren kalitede bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları için temel haklara sahip olduğu; mevcut ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve iyileştirmek için ciddi bir

sorumluluk taşıdığı ifade edilmektedir (United Nations, 1972: 4). Ortak Geleceğimiz Raporu'nda da tüm insanların, sağlık ve refahları için yeterli bir çevreye sahip olma haklarının olduğu ve devletlerin de mevcut ve gelecek nesillerin yararı için çevreyi ve doğal kaynakları korumak ve geliştirmek zorunda oldukları ifade edilmiştir (World Commission on Environment and Development, 1987: 339). Rio Bildirisi'nde de sürdürülebilir kalkınmayla ilgili endişelerin merkezinde insanın olduğu ve insanın, doğa ile uyum içinde sağlıklı ve üretken bir yaşam hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Devletlerin, uluslararası hukuk ilkelerine uygun olmak şartıyla kendi çevre ve kalkınma politikaları uyarınca kendi kaynaklarını kullanma hakkına sahip oldukları ancak kendi faaliyet alanları dışındaki alanlara zarar vermemesini sağlama sorumluluğunun da kendilerinde olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca kalkınma hakkının mevcut ve gelecek nesillerin gelişimsel ve çevresel ihtiyaçlarını adil bir şekilde karşılayacak biçimde kullanılması gereklidir (United Nations, 1992: 3). Her üç belgede ve bundan sonra yayımlanan pek çok uluslararası belgede, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak bir insan hakkı olarak ifade edilmiş ve çevre hakkının sahibinin sadece bugün yaşayanlar değil, gelecek kuşaklar da olduğuna vurgu yapılmıştır (Keleş vd., 2012: 393).

Tekeli, yukarıda bahsedilen uluslararası belgelerdeki çevre hakkı tanımlamasının insan merkezli olduğuna ve çevre hakkının insanın yaşama hakkına referansla ortaya çıkmasına dikkat çekmiştir. Bu yaklaşım insanın doğadaki, diğer canlılar karşısındaki, ayrıcalıklı yerini korumaya çalışmasına karşılık gelmektedir (Tekeli, 2005: 5). Bu noktada üzerinde durulması gereken konu; ekolojik sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte bu soruların çözümü için getirilen öneriler iki kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan ilki, adına *çevre korumacılık* denen ve yaşanan sorunları insan yaşamına etkisi bağlamında değerlendiren, insan-doğa ilişkisinde kökten bir değişimden ziyade imkânlar çerçevesinde bir değişimi savunan görüştür. İkinci görüş olarak *ekolojizm* kavramı ise çevre sorunlarını sadece insanlar üzerindeki etkisi bağlamında ele almayan, aynı zamanda diğer varlıklar üzerindeki etkisinin de hesaba katılmasını savunan daha bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir (Yaylı & Yaslıkaya, 2015: 458). Ekolojizm olarak ifade edilen görüşün ortaya çıkışının yukarıda ifade edilen kapitalist sistem eleştirisiyle paralellik gösterdiği söylenebilir. Kapitalist sistemin içerisindeki üretim-tüketim ilişkisinde, çevre ve doğal kaynakların bir meta olarak görülmesi ve insan merkezci anlayış nedeniyle çevre için atılan her adım aslında yine insan ve onun geleceği içindir. Bu bakış açısı çevrenin korunmasını da belli bir noktadan sonra zorlaştırmaktadır.

Çevre hakkı kavramı 1972 yılında ilk kez bir uluslararası belgede kullanılmıştır. Dolayısıyla ulusal düzeyde anayasalar ve yasalarda düzenlemelerde bu dönemden sonra yapılmıştır. Bu gelişmeyle uyumlu olarak ülkemizde çevre hakkına dair ilk anayasal düzenleme 1982 Anayasası'nın 56. maddesidir. Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması başlığı altında yer alan 56. maddeye göre "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*" 1982 Anayasası'nda çevre hakkının düzenlenmesiyle ilgili olarak Kabaoğlu (1995: 31) karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde üç açıdan sınırlı kaldığını ifade etmiştir. Birincisi devletin ödevi yönünden somut değildir; ikincisi vatandaşın başvuru yolları belirlenmemiştir ve üçüncüsü de herhangi bir yaptırım öngörülmemiştir.

Çevre hakkının anayasada düzenleniş şekline yola çıkılarak tartışılan bir diğer konu çevre hakkının öznesinin kim olduğudur. Bu hak ile insan mı yoksa biyosfer mi korunmak istenmektedir?

İnsan merkezci anlayışta insan, ekolojik yaklaşımda ise biyosfer temel değer sayılacaktır. Ancak hangi açıdan bakılırsa bakılsın geleneksel hukuk açısından hak sahipliği insana özgülenmiş olduğu için çevre hakkının öznesi/yararlanıcısı insandır. Çevre ise genel bir kavram olarak kullanılmış ve hakkın konusunu ifade etmektedir. Kısacası insan dışındaki canlı ve cansız varlıkların korunması ancak insanı koruma amacının gerektirdiği düzeyde olmaktadır (Turgut Yılmaz, 2012: 85-86). Gemalmaz (1986: 250) ise çevre hakkının sağlık hakkı ile birlikte düzenlenmiş olmasında anayasa koyucunun niyetinin; çevreyi bütünlüğü içerisinde kavramak değil, sadece doğal çevrenin korunması bağlamında bir sağlık sorunu olarak çevre hakkına yaklaşmak olduğunu ifade etmiştir.

1.2.Sürdürülebilir Kalkınma

1960'lı yıllar dünya çapında çevre bilincinin ve endişesinin hızla gelişmesinin başlangıcı olmuştur. Takip eden yıllar boyunca çevreye yönelik ilgi kitlesel bir endişe haline gelmiştir. Yeni çevre grupları ortaya çıkmış, bazıları politikacıları lobicilik gibi geleneksel kampanya yöntemleri kullanarak, bazıları da doğrudan eylem gibi daha radikal taktikler kullanarak etkilemeye çalışmışlardır. 20. yüzyıldaki hızlı ekonomik kalkınma evreleri, Sanayi Devrimi'nin 19. yüzyılda yaptığı gibi, çevresel kaygıların artmasının temel nedeni olmuştur (Roberts, 2010: 63). Bu kapsamda toplumların gelişmişliklerini sadece ekonomik gelişme ile değerlendiren anlayışın yerine ekonomik, sosyal ve çevresel unsurların hepsini içerisinde barındıran daha kapsamlı bir değerlendirme yapılmaya başlanmıştır. Bu değerlendirmeyi karşılamak için ise *sürdürülebilir kalkınma* kavramı kullanılmıştır (Aksu, 2011: 5).

Sürdürülebilir kalkınmanın amacı kalkınma stratejilerinin belirlenmesidir. Burada sorulması gereken soru sürdürülebilir kalkınmayı tanımlarken kullandığımız *gelecek kuşakların kendi gereksinmelerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almadan kalkınmanın* nasıl hayata geçirileceğidir. Bu soruyu cevaplarken sürdürülebilir kalkınmanın aslında bir büyüme oranına dayandığını söylemek gerekiyor. Bu büyüme oranı yenilenebilir kaynaklar için yenilenebilir oranını, yenilenemeyen kaynaklar için de kaynakların öngörülen bir süre için dayanmasını sağlayacak bir kullanım oranını ifade etmektedir. Bahsedilen her iki durum içinde kaynak dağılımı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynak dağılımının piyasa mekanizması içinde kendiliğinden çözülemeyeceği göz önüne alındığında planlama (Keleş vd., 2012: 177) ve dolayısıyla dışarıdan müdahale tek çözüm yolu olmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, gerçekte, kuşaklararası adaletin bir yansıması olarak bugün yaşamakta olan insanlara belli bir etik sorumluluk yüklemektedir. Bu da henüz dünyaya gelmemiş insanların yararlanacakları kaynakları bugünden ipotek altına almaktan kaçınma yükümlülüğüdür. Yoksullukla mücadele, toplumsal adaleti gerçekleştirme arzusu, doğal kaynakların kullanımında sürekliliğin sağlanması ve belli bir yönetim anlayışı sürdürülebilir kalkınma ile birlikte akla gelen ilkelerdir (Keleş, 2013: 107-108). Sürdürülebilir kalkınma stratejisi aslında bir ekolojik hareket olarak ortaya çıkmamıştır. Ancak bu görüş çerçevesinde hayata geçirilmeye çalışılan husus devletlerin, toplumların ve bireylerin çevre duyarlılığını artırmış ve çevre koruma faaliyetlerini yaygınlaştırılmasını sağlamıştır (Görmez, 2018: 66). Kısaca sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınma ve çevrenin korunmasını dengelemek isteyen eylemleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır (Hawkins vd., 2016: 804).

Buna ek olarak Stockholm Çevre Konferansı'nda, Konferansın Genel Sekreteri Maurice Strong tarafından kullanılan *çevreyi dışlamayan kalkınma* kavramı da konumuz açısından önemlidir. Bu kavram ile yerel kaynaklardan adaletli bir biçimde yararlanmayı öngören bir kalkınma stratejisi kastedilmektedir. 1974 Cocoyoc Bildirgesi ile kavramın kullanımı, her ekonomik sistemin özgün kaynaklarının değerlendirilebilmesi amacıyla eğitim ve örgütlenme etkinliklerinde halka yardımcı olunmasını da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Bir kalkınma yöntemi olarak, Ignacy Sachs da çevreyi dışlamayan bir kalkınma biçimini önermektedir. Bu yöntemle kastettiği, gelişmenin ve sanayileşmenin yadsınması ya da tarih öncesini idealleştiren nostaljik bir geriye dönüş değildir. Bu kavram toplumsal ve ekonomik gelişme hedefleri ile çevresel değerlerin korunması arasında bir uyum sağlamak gereğinden doğmuştur. Alman çevrecisi Bernhard Glaeser'in deyişiyle, çevreyi dışlamayan kalkınma kavramıyla, ekolojik yönden sağlam, alternatif bir ekonomik gelişme anlatılmak istenmektedir. Sanıldığı gibi aksine çevreyi dışlamayan kalkınma ya da sürdürülebilir kalkınma kavramlarında vurgulanan nokta ekonomik gelişme ve çevre koruma amaçlarının çelişen hedefler olmadığıdır. Örneğin, tarım topraklarının kalitesini ve orman varlığını koruyan politikalar, aynı zamanda, uzun dönemde ekonomide maliyeti azaltıcı etkiler yarattığı da bilinmektedir (Keleş vd., 2012: 174-175).

1.3.Yeşil Ekonomi

Yeşil ekonomi terimi ilk olarak, 1989 yılında bir grup çevre ekonomisti tarafından *Blueprint for a Green Economy* başlıklı raporun Birleşik Krallık hükümetine sunulmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak kavram asıl ilgiyi 2008 krizinden sonra görmüştür (Allen & Clouth, 2012: 7). 2012 yılında Rio'nun yirminci yılında yayımlanan *İstedığımız Gelecek (the Future We Want)* adlı belgede yeşil ekonomi konusu ayrıntılı biçimde ele alınmıştır (Keleş vd., 2012: 178). Küresel ekonomik durgunluğun, insan kaynaklı çevresel değişimin ve keskin sosyal eşitsizliklerin birleşik gücü, mevcut kalkınma uygulamalarında radikal bir dönüşüme ve yeşil ekonomiye doğru geçişlerin yaşanması için uluslararası çabayı gerekli kılmıştır (Georgeson vd., 2017: 3). Porritt (1989:125), yeşil ekonominin şimdi sahip olduklarımız ile gelecekte ihtiyaç duyacaklarımız arasında yapacağımız seçime işaret ettiğini ifade etmiştir. Çünkü artık doğal kaynakları kullanarak sınırsız bir bolluk yaratmak mümkün değildir. Dolayısıyla doğal kaynakların ve insan kaynağının akıllıca kullanılmasını sağlayacak tüketim modellerinin benimsenmesi gerekmektedir.

Yapılan pek çok uluslararası konferans sonucunda sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması uluslararası toplumun temel hedefi olmuştur. Bu kapsamda 2012 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda yeşil ekonomi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve yoksulluğu önlenmesinde önemli bir araç olarak ifade edilmiştir. Konferansın sonuç belgesinde yoksulluğun önlenmesinin yanında istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanması, herkes için istihdam imkânının oluşturulması, insan refahının iyileştirilmesi ve ek olarak dünya ekosisteminin sağlıklı işleyişinin devam ettirilmesi açısından yeşil ekonominin önemine dikkat çekilmiştir. Konferansta ekonomik beklentilerin yanında yeşil ekonominin, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atıkların azaltılması konusunda katkılarının olacağına da yer verilmiştir. Konferans, hükümetlerin yanı sıra iş dünyası ve sanayi sektörünü de sürdürülebilir kalkınmayı hayata geçirebilmek için birçok alanda kapsamlı stratejiler geliştirmeye çağırmıştır. Ayrıca yeşil ekonominin desteklenmesi amacıyla çevreye duyarlı teknolojiler, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile yenilikçiliği teşvik edecek uygun çerçevelerin oluşturulmasının gerekliliğinin de üzerinde

durulmuştur (Birleşmiş Milletler, 2012: 16-19). Finansal kriz ve küresel durgunluğun olduğu bir ortamda UNEP *yeşil teşvik paketleri* fikrini duyurmuş ve büyük ölçekli kamu yatırımlarının yeşil ekonomiyi başlatabileceği belirli alanları belirleyerek birçok ülkenin dikkatini çekmiştir (Allen & Clouth, 2012: 7).

Yeşil ekonomi kavramı, ekonomik sektörlerin *yeşillendirilmesinden* çok daha fazlasını ifade eder. Aslında yeşil ekonomi; insan refahını artırılması, sosyal eşitliğin sağlanması, çevresel risklerin azaltılması ve ekolojik kırılganlıkların azaltılması gibi temel politika alanlarında sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkelerinin hayata geçirilmesinin bir yoludur. Tüm sektörler yeşil bir ekonomiye geçiş için önemlidir ve doğal sermayenin korunması, sürdürülebilir kullanımı bu geçişte önemli bir itici güçtür. Tarım, balıkçılık, ormancılık ve su gibi ekonomik sektörlerdeki aktörler, sektörlerinin doğal varlık tabanını korumada temel bir bilgiye sahiptir. Buna ek olarak, tüm ekonomik sektörlerin yeşil bir ekonomiye geçişte katılımı, doğanın üretken ve iyileştirici kapasitesinin korunması veya artırılması durumunda kilit öneme sahiptir. Bu nedenle, ekonomik sektörlerin doğaya olan bağımlılığını ve çevre üzerindeki etkilerini en aza indirmeye fırsatlarını anlamak, yeşil ekonomiye başarılı bir geçiş için önemlidir (ten Brink vd., 2012: 4-5). Tüketime yönelik talebin artması, mevcut ekonomik sistemin güçlenerek devam etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla talebin düşürülmesi ve yerel ihtiyaçların yerel üretim ile karşılanması hedeflerine ulaşmak yeşil ekonominin de hayata geçirilmesi için gereklidir. Bu hedeflere ulaşmaya yardım edecek başka faktörlerde vardır: nüfus artış hızının durdurulması, tüketim ideolojisinden uzaklaşılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesi, kendi kendini destekleyen ekonominin gelişmesi, ürünün rafta eskimesine son verilmesi, savunma harcamalarındaki miktarın düşürülmesi, yeniden kullanma ve yeniden işlemeye önem verilmesi gerekiyor (Porritt, 1989: 134). Yeşil ekonomi ile kurulmaya çalışılan düzen gezegenin zenginliğinin son sınırına kadar kullanılmasından vazgeçilerek insan ihtiyaçlarını karşılamaktır (Porritt, 1989:140).

1.4.Yeşil Yeni Düzen (Green New Deal)

Yeni yeşil düzen, 2008 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan finansal kriz ile bağlantılı olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Yaşanan işsizlik ve finansal istikrarsızlıkla birlikte doğal çevre de küresel ölçekte değişmiş; biyolojik çeşitliliğin azalması, doğal kaynakların azalması ve iklim değişikliği toplumsal hayatı büyük oranda tehdit eder hale gelmiştir (Schepelmann vd., 2009: 1). İşte yeşil yeni düzen; su, hava ve topraktaki çevresel hasarla birlikte atık, gürültü ve ekosistemlerle ilgili sorunları ölçmek, önlemek, sınırlamak, en aza indirmek ya da düzeltmek amacıyla mal ve hizmet sunum alanlarına devlet yatırımını hedefleyen bir anlayıştır. Bu çevrenin bozulması riskini azaltan, kirliliği ve kaynak kullanımını en aza indiren daha temiz teknolojilerde, ürün ve hizmetlerdeki yeniliği içerir (Schepelmann vd., 2009: 27). Kısacası yeşil yeni düzen; ekonomik, toplumsal ve ekolojik krize aynı anda çare bulmak amacıyla kamu kaynaklarının doğa ve insan refahı için kullanılmasını savunan bir girişimi ifade eder (Aşıcı, 2012: 112).

Yeşil yeni düzen anlayışı, Büyük Buhrandan sonra 1933 yılında dönemin ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'in ortaya koyduğu Yeni Düzen (New Deal) politikalarının günümüz ihtiyaçlarına göre uyarlanmış halidir (Aşıcı, 2012: 106). Roosevelt'in *yeni düzeni*; istihdam ve sosyal güvenlik sağlamak, vergi politikalarında reform yapmak ve en önemlisi de ekonomiyi yeniden canlandırmak amacıyla bir dizi geniş kapsamlı programı kapsıyordu. Bu programlar evlerin, hastanelerin, okulların ve diğer kamu binalarının, yolların, barajların ve elektrik

şebekelerinin inşasını içeriyordu. Yeni düzen politikaları sadece mali harcamalar ve istihdam yaratmakla kalmamış, aynı zamanda ABD altyapısını modernize eden ve 20. yüzyılın geri kalanında da süren bir yönetim politikası çerçevesi oluşturmuştur (UNEP, 2009: 3).

UNEP 2009 yılındaki raporunda yeşil yeni düzenin; bugün yaşanan ve içerisinde pek çok parametreyi barındıran krizlerin küresel ölçekte ve daha geniş bir vizyonu benimseyen hükümet liderliğini gerektirdiğini savunmaktadır. Bu durumda orta ve uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyümenin temeli atılırken, kısa vadede küresel ekonomik iyileşmeyi sağlama potansiyeline sahip, küresel olarak koordine edilmiş bir dizi büyük ölçekli teşvik paketini ve politika önlemlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda UNEP küresel ölçekli yeşil yeni düzenin amaçlarını şu şekilde ifade etmiştir;

- Dünya ekonomisini yeniden canlandırmak, iş imkânları oluşturarak savunmasız grupları korumak
- Temiz ve istikrarlı bir ekonomi anlayışı benimseyerek karbon bağımlılığını ve ekosistem tahribatını azaltmak
- Daha sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyüme anlayışı ile Binyıl Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmak ve 2015 yılına kadar aşırı yoksulluğa son vermek (UNEP, 2009: 3-5).

Ekonomi ve çevre arasındaki sorunun çözümü için önemli bir araç olan yeşil yeni düzen, yeni bir anlayış olmasına rağmen Avrupa Birliği ve ABD tarafından atılmış adımların olması oldukça önemlidir. ABD'de kongre üyesi Alexandria Ocasio-Cortez'in 2019'da sunduğu yeşil yeni düzen hakkındaki yasa teklifi ile Avrupa Birliği Komisyonu'nun yeşil yeni düzen fikrini oluşturmaya yönelik olarak Aralık 2019 yılında *Avrupa Yeşil Anlaşmasını* yayımlaması bu anlayışın en somut adımlarıdır.

ABD'nin geçmişte orantısız miktarda sera gazı emisyonlarından sorumlu olduğunu ifade eden Alexandria Ocasio-Cortez'in yasa teklifinde; yeni temiz ve yenilenebilir enerji teknolojileri ve endüstrilerinin araştırma ve geliştirilmesinde kamu yatırımlarının yapılması; uygun fiyatlı, güvenli ve yeterli konut sağlanması; ülkede yerli üretimin yaygınlaştırılması; tüm işçilerin örgütlenme, sendikalaşma ve toplu pazarlık yapma hakkının güçlendirilmesi ve korunması; deniz aşırı çevre kirliliğinin durdurulması; yeşil yeni düzenin her düzeyde uygulanması; ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi; yerel ve bölgesel ekonomilerde sanayi ve ticaretin çeşitlendirilmesi gibi pek çok politika alanına yer vermiştir (www.congress.gov , 2019).

Avrupa Yeşil Anlaşması'nda ise 2050 yılında net sera gazı emisyonlarının olmadığı ve ekonomik büyümenin kaynak kullanımından ayrıldığı, modern, kaynak verimli ve rekabetçi bir ekonomiye sahip, AB'yi adil ve gönüllü bir topluma dönüştürmeyi amaçlayan yeni bir büyüme stratejisi olarak tarif edilmiştir. Komisyonun Avrupa Yeşil Anlaşması kapsamında belirlediği temel politikalar;

- AB'nin 2030 ve 2050 için iklim hedefini artırmak,
- Temiz, uygun fiyatlı ve güvenli enerji sağlamak,

- Temiz ve döngüsel bir ekonomi için endüstriyi harekete geçirmek,
- Enerji ve kaynakları verimli bir şekilde inşa etmek ve yenilemek,
- Sürdürülebilir ve akıllı mobiliteye geçişi hızlandırmak,
- Adil, sağlıklı ve çevre dostu bir gıda sistemi tasarlamak,
- Ekosistemleri ve biyolojik çeşitliliği korumak ve eski haline getirmek,
- Zehirsiz bir çevre için sıfır kirlilik hırısı'dır (European Commission, 2019).

Bu bölümde çevre odaklı bir ekonomi anlayışı oluşturmaya yönelik olarak uluslararası ve ulusal düzeydeki politikalarda yer alan kavramlardan ve düzen fikirlerinden bahsedilmiştir. Daha önce söylendiği gibi bu düzen fikirlerinin politika metinlerinde yer alması ile uygulamaya geçirilmesi arasında büyük farklar bulunmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ise bu anlayışların yargı kararlarında ya da çevre politikasının bazı araçlarında yer alan somut uygulama örneklerine yer verilecektir.

2. ÇEVRE HAKKI VE EKONOMİK YARAR ARASINDAKİ DENGENİN SAĞLANMASINDAKİ TEMEL ÖLÇÜT: ÜSTÜN KAMU YARARI

Kamu yararı kavramının çok fazla işleve sahip olmasından dolayı bir tanımının yapılamaması literatürde üzerinde fikir birliği olan konulardan biridir. Oldukça geniş bir tanımla yapılacak olursa, kamu yararı kavramı bir eyleme devlet veya kamu faaliyeti niteliği kazandıran bir anlama sahiptir (Akıllıoğlu, 2011:11). Kamu yararı idari işlemin amaç unsuru olarak, kamu hizmetinin maddi unsuru olarak ve temel hak ve özgürlüklerin sınırlama nedeni olarak işlev görmektedir (Ovalıoğlu, 2015: 127). Kamu yararı kavramını, idari yargı mercileri, idari örgütlerin faaliyet ve işlemlerinin yargısal denetimini yaparken temel kriter olarak kullanmaktadırlar (Gül, 2014: 536).

İki kamu yararı ile korunması gereken iki çıkarın karşı karşıya geldiği durumlarda ise Danıştay kamu yararı kavramını derecelendirip bir yararı üstün kamu yararı olarak belirleyerek sorunu çözme yoluna gitmektedir. Nitekim üstün kamu yararı kavramı, topluma en fazla faydayı sağlayan kamu yararı olarak ifade edilebilir (Gül, 2014: 540). Karşılaştırmalı hukuk açısından bakılacak olursa Fransız idare hukukunda üstün kamu yararı kavramına benzer bir şekilde ortaya çıkan *Bilanço İlkesi* bulunmaktadır. İdarenin takdir yetkisinin bulunduğu durumlarda, Fransız idare hukukunda idari yargı makamları idarenin işlemlerinde sınırlı denetime başvururlar. Ancak bazı olaylarda *Conseil d'Etat* (Danıştay) sahip olduğu sınırlı denetim yetkisinin ötesine geçerek *maksimum denetim* yöntemini uygulamaktadır. Maksimum denetim yöntemlerinden biri olan bilanço ilkesi ile fayda-zarar analizi yapılarak işlemde kamu yararının varlığı incelenmektedir. Bilanço ilkesinin ilk kullanımı kamulaştırmanın yapıldığı kamu yararı kararlarının denetiminde olmuştur. Örneğin Fransa'nın Nice şehrine yapılmak istenen otoyolun yapımının planlandığı yerde bölgenin tek akıl ve ruh sağlığı hastanesinin bulunduğu, bu yol çalışmasının çevredeki yeşil alanları yok edeceği ve hastaların tedavilerini olumsuz etkileyeceğinden dolayı alınan otoyol kararı iptal edilmiştir (Ovalıoğlu, 2015: 130-132).

Türkiye'deki yargı kararlarında üstün kamu yararının ele alınışına bakılacak olursa; Yaylı ve Şaşmaz (2017) üstün kamu yararı bağlamında HES politikalarını inceledikleri çalışmalarında

Danıştay'ın üstün kamu yararının belirlenmesinde kullandığı ölçütlere yer vermişlerdir. Örneğin, Çamlıhemşin Regülatörü ve Hidroelektrik Santrali projesine ilişkin davada¹ "...42 MW kurulu güce sahip olacak projenin gerçekleştirilmesinin ülkenin enerji plan ve politikaları açısından uygun olduğunun bildirilmesine karşın Çevresel Etki Değerlendirilmesi Yönetmeliği kapsamında Çevre Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı mevzuatları bakımından değerlendirilmesinin istenilmesi üzerine, Çevre Koruma Genel Müdürlüğünce; Fırtına Havzasının canlı ve cansız doğal kaynaklar ile kültürel değerler açısından doğal tahribata maruz kalmamış en hassas ve nadir ekosistemlerden olduğu, ormanlar; sahip olduğu özellikler ve çeşitlilik dolayısıyla ılıman iklim kuşağı yağmur ormanları niteliği taşıdığı, Ülkemizin taraf olduğu Bern Sözleşmesine göre koruma altında olup Avrupa Konseyi'nce özel önem verilen Su Samuru'nu barındırdığı, Fırtına Deresi' nin sucül ekosistem olarak özellik arz ettiği, endemik balık türlerini içerdiği, Dünya'da İsveç ve İskoçya dışında Deniz Alası adlı balığın yalnızca ülkemizde ve bu havzada görüldüğü, aynı zamanda 27.12.1996 tarihinde taraf olduğumuz Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gereğince Fırtına Vadisinde biyolojik çeşitliliğin sağlanmasının taahhüt edildiği, Kültür Bakanlığı Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğünce 1. ve 3. derece doğal sit alanı ilan edilen Fırtına Vadisinden ağaç kesimi, bina inşaatı, yol açılması uygulamalarının durdurulmasına yönelik karar verildiği belirtilmek suretiyle Fırtına Deresi üzerinde ikinci bir hidroelektrik santralinin yapılmasının uygun bulunmadığı bildirilmiştir." ve Danıştay pek çok durumu göz önüne alarak üstün kamu yararı olarak çevre hakkını kabul etmiştir.

Danıştay'ın Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'ne eklenen geçici madde hükmünün iptali istemine yönelik davanın² içeriği ise şu şekildedir; "mobil ve yüzer elektrik santralleri ve bu santrallerin enterkonnekte şebekeye bağlantısını sağlayacak enerji iletim hatları, santrallerde kullanılacak petrol, petro-kimyasal veya kimyasal ürün depoları ile limanlar, iskeleler ve rıhtımlara ilişkin faaliyetlere bu yönetmelik hükümlerinin 31.12.2002 tarihine kadar uygulanmayacağı hükmüne yer verilmiştir. Görüldüğü üzere bu yönetmelik hükmü ile belli bir süre için mobil ve yüzer elektrik santralleri açısından Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği hükümlerinin uygulanmayacağı öngörülerek mobil ve yüzer elektrik santralleri için çevre mevzuatı uygulaması askıya alınmıştır. Dava konusu olan Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği'ne Bir Geçici Madde ilavesine Dair Yönetmelik hükmü elektrik enerjisi sıkıntısının aciliyet arz ettiği durumlarda geçici şekilde kısa bir süre içerisinde tesis edilecek mobil ve yüzer elektrik santrallerinden elektrik alınması amacıyla yürürlüğe konulmuş ve ihtiyacın karşılanması sırasında kişi, toplum ve çevre sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek tüm etkenlerin ilgili mevzuatta belirlenen esaslar dahilinde bertaraf edilmiş olması koşulu öngörülmüştür." Bu durumda üstün kamu yararını belirlerken bunun, mobil ve yüzer elektrik santralleri inşa etmekle mi yahut çevre ve toplum sağlığını korumaya yönelik düzenlemeler içeren söz konusu yönetmeliklerin eksiksiz uygulanması ile mi sağlanabileceğinin ortaya konulması amacıyla yapılan değerlendirmede Danıştay; "Yönetmelik maddesinin yazılış biçimi itibarıyla dayanağı mevzuata herhangi bir aykırılığı görülmemekle birlikte 'kişi, toplum ve çevre sağlığını olumsuz yönde etkileyebilecek tüm etkenlerin ilgili mevzuatta belirlenen esaslar dahilinde bertaraf edilmiş olması' ibaresinin ilgili mevzuatı olan çevre mevzuatı açısından değerlendirildiğinde ve Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliğine yukarıda adı geçen yönetmelik hükmü ile eklenen geçici 6.madde ile, bu Yönetmelik hükümlerinin belli bir

¹ Danıştay 10.Dairesi, 28.5.2004, E. 2001/598, K. 2004/5220, (nakleden: Yaylı&Şaşmaz, 2017).

² Danıştay 10. Dairesi, 27.2. 2002, E.2000/5957, K.2002/505.

süre için mobil ve yüzer elektrik santrallerine uygulanmayacağı belirtilerek askıya alınması nedeniyle dava konusu yönetmelik yönünden kişi, toplum ve çevre sağlığı açısından olumsuz koşulların bertaraf edilmiş olmasından söz edilemez. Bu itibarla, dava konusu yönetmelik hükmünün atıfta bulunduğu kişi, toplum ve çevre sağlığı yönünden ilgili mevzuatı olan Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliğinin mobil ve yüzer elektrik santralleri için belli bir süre uygulanmaması (askıya alınması) uyuşmazlık konusu yönetmelik hükmünü bu şekliyle ve içerik itibarıyla etkisiz ve uygulanamaz hale getirmektedir. Bu durum ise Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliğinin insan ve çevre sağlığını koruma amacıyla bağdaşmamakta ve bu şekilde yürürlüğe konulan dava konusu Yönetmelik hükmünde kamu yararına ve hukuka uyarlık bulunmamaktadır.” diyerek davaya konu olan yönetmeliğin iptaline karar vermiştir.

Denizin doldurularak alan elde edilmesi ve bu alana kruvaziyer liman ve spor tesislerinin inşa edilmesi ile ilgili davada³ “Akyazı yöresinin dalga iklimine göre kumlanma etkisinin, dolgu alanının batı kısmında birikme, doğu yakasında ise aşınma olarak beklenebileceği, bu yapının neden olacağı böyle bir aşınmanın dolgu yapısının doğusunda kalan halkın kullanabileceği plajların yok olmasına neden olabileceği” nin ifade edilmesine rağmen Danıştay’ın kararı “Söz konusu itirazlar değerlendirildiğinde, halk plajı olarak faaliyet gösteren alanın alternatifleri bulunduğu gibi, alanda kurulması planlanan kruvaziyer liman ve spor tesislerine uygun alternatif bir alanın Trabzon kentinde bulunmadığı, planda öngörülen 20 metre genişliğindeki yolun Karayolları Genel Müdürlüğü projesi ile kavşak ve yol bağlantılarının yapılacağı. Trabzon limanı'nun bölgesel merkez olması sebebiyle kruvaziyer limana ihtiyaç bulunduğu, kruvaziyer limanlarının özellikleri gözönünde bulundurulduğunda Trabzon kentine erişim ve yol bağlantıları açısından uygun bir alanda planlandığı, bilirkişilerin imar planına yönelik teknik eleştirilerinin daha sonra yapılan imar planıyla giderildiği gibi esasen davaya konu planı kusurlandırmadığı, sonucuna ulaşıldığından belirtilen açıklamalar doğrultusunda davaya konu işlemlerde şehircilik ilkelerine, planlama esaslarına, kamu yararına ve mevzuata aykırılık görülmemiştir.” şeklinde olmuştur. Bu kararda ise görüldüğü üzere önemli ekonomik yararı olan bir hizmet, çevresel etkileri açısından geri alınamayacak sonuçların ortaya çıkmasına neden olacaksa da halkın yararlanması açısından alternatifleri var ise çevreye olumsuz etkileri görmezden gelinmektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta Danıştay çevre hakkı ve ekonomik yararın karşı karşıya geldiği durumlarda genellikle, ekonomik yararın telafisi imkânsız bir zararı üretip üretmediğine bakarak karar vermektedir. Danıştay, bir ekonomik yararın sağlanabilmesi için doğal çevrenin zarar görmesi tehlikesi ortaya çıkıyorsa, o doğal çevrenin sağladığı faydanın yakın çevrede inşası mümkün değilse bu durumda çevre hakkı üstün olan kamu yararı olarak kabul edilmektedir (Yaylı & Şaşmaz, 2017).

Benzer şekilde Anayasa Mahkemesi’nin bir kararında ise dava konusu; “2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 8. maddesinin A fıkrasının (1) numaralı bendi ile (b) alt bendinin, C ve D fıkralarının, Anayasanın 7. ve 169. maddelerine aykırılığı saviyle iptaline ve yürürlüklerinin durdurulmasına karar verilmesi” istemi ile yapılan başvurunun itiraz konusu “Yasanın 8. maddesinin A fıkrasının iptali istenilen (1) numaralı bendinde, Kültür ve Turizm Bakanlığının talebi üzerine, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde ve turizm merkezlerinde, imar planlarında turizme ayrılmış yerlerdeki hazineye ait yerlerle ormanların ilgili kuruluşlarca Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edileceği belirtilmekte, aynı bendin (b) alt bendinde ise, bu tahsis işleminden

³ Danıştay 6. Dairesi, 25.11.2013, E. 2010/13301, K. 2013/7272, (nakleden: Yaylı&Şaşmaz, 2017).

önce ormanlarla ilgili olarak hangi işlemlerin yapılması gerektiğine ve tahsis işleminin hangi sürede tamamlanacağına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Buna göre, belirtilen taşınmazların Bakanlığa tahsis edilmesi, bunların, Turizmi Teşvik Kanunu'nda ve ilgili Yönetmelikte belirlenen amaçlara uygun olarak kullanılmak üzere Bakanlığın tasarrufuna bırakılması anlamına gelmektedir.” olarak açıklanmıştır. Başvuru kararında “ormanların turizm amaçlı yatırımlara tahsisinin ancak üstün kamu yararı bulunması ve zorunluluk hallerinde mümkün olabileceği, bunun dışındaki hallerde ormanların orman olarak korunmasında üstün kamu yararı bulunduğu; ormanların hangi hallerde turizm yatırımlarına tahsis edileceğine ilişkin hiçbir belirleme yapılmadan, herhangi bir sınır konulmadan konunun idareye bırakılmasının Anayasanın 7. ve 169. maddelerine aykırı olduğu” ileri sürülmüştür. Anayasa Mahkemesi söz konusu düzenlemeyi Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle oyçokluğu ile iptal etmiştir.⁴ Bu kararda dikkat çeken nokta Anayasa Mahkemesi söz konusu düzenlemeyi “ormanların turizm yatırımlarına tahsisini zorunluluk veya kaçınılmazlık hallerine özgüleyen belli ölçüt ve sınırlamalara yer verilmemesi”nden dolayı Anayasa'nın 169. maddesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Mahkemenin bu kararına göre ormanların turizm yatırımları için tahsis edilmesi konusunda herhangi bir aykırılık bulunmamaktadır (Semiz, 2014: 30).

3. ÇEVRE HAKKI VE EKONOMİK YARARI DENGELEME ARAÇLARI

3.1.Çevresel Etki Değerlendirmesi

Çevresel etki değerlendirmesi (*environmental impact assessment*); çevrenin fiziksel, kimyasal, biyolojik, kültürel ve sosyo-ekonomik bileşenlerine ilişkin herhangi bir faaliyetin potansiyel etkilerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi için sistematik ve organize bir süreci ifade eder. Çevresel etki değerlendirmesi, son yirmi yılda çevre yönetiminde önemli bir teknik olarak kabul edilmektedir. Bu teknik, karar vericilerin söz konusu sorun üzerinde kapsamlı bir analiz yapmasını sağlamak için sosyal, iklimsel ve kültürel özelliklerin bilinmesini gerektirir (Rikhtegar vd., 2014: 380). Çevresel etki değerlendirmesi, yapılması planlanan herhangi bir faaliyet için uygulama aşamasına gelinmeden, çevresel değerlere bu projenin uygulama safhasından itibaren ortaya çıkabilecek olumlu ya da olumsuz tüm etkilerin önlenmesi, azaltılması veya bu etkileri denkleştirici önlemler alınması amacıyla uygulama kararını alacak olan idari kurumlara çevre ve doğa koruma hedefleri doğrultusunda doğru kararı alabilmelerini sağlayan bir araçtır (Fanuşçu & Coşkun, 1995: 128). Çevresel etki değerlendirmesinin temel amacı, ekonomik ve sosyal kalkınmaya engel olmadan çevresel değerleri ekonomik politikalar karşısında korumak, yapılması düşünülen faaliyetin ortaya çıkarabileceği bütün etkilerin önceden tespitini yapıp buna karşı gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak ve çevresel etkilerin kabul edilemeyecek bir durumda olduğu hallerde de bu faaliyetlerin hayata geçirilmesini önlenmektir. Çevresel ve ekonomik politikalar arasında bir denge kurmayı amaçlayan çevresel etki değerlendirmesi uygulaması, bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma ilkesinin gerçekleştirilmesi noktasında da önemli bir rol oynamaktadır (Güneş, 2010: 34-35). Çevresel etki değerlendirmesi, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 10. maddesinde “Gerçekleştirmeyi plânladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu veya proje tanıtım dosyası

⁴ Anayasa Mahkemesi, 07.05.2007, E. 2006/169, K. 2007/55.

hazırlamakla yükümlüdürler. Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı veya Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.” şeklinde düzenlenmiştir.

Katılımcı, önleyici, bütünleştirici ve disiplinlerarası bir yönetim aracı olarak ifade edilen çevresel etki değerlendirmesi, çevre sorunlarının içerisindeki ekonomik, ekolojik, teknik ve politik birçok boyutu harmanlayarak ekonomi ve çevreyi dengelemeye çalışmaktadır (Turgut Yılmaz, 2012: 211). Çevresel etki değerlendirmesi, yapılması düşünülen faaliyetle ilgili olarak karar alıcı kurumların faaliyet sonucu ortaya çıkabilecek olan çevresel etkileri karar aşamasından önce fark etmesini sağlayan, salt bir karar alma süreci olmaktan ziyade karar alma süreci ile birlikte gelişen ve onu destekleyen bir prosedürü tanımlamaktadır (Güneş, 2010: 34). Çevresel etki değerlendirmesi bir süreci ifade ettiği için içerisinde ilk inceleme, kapsam belirleme, rapor hazırlama, raporu inceleme, karar alma, proje sonrası denetim gibi aşamalar bulundurmaktadır. Çevresel etki değerlendirmesi sürecinin önemli bir bileşeni olan katılımın bu sürece olabildiğince erken bir aşamada dâhil edilmesi hâkim görüş olsa da uygulamada bu düşüncenin karşılığı görülmemektedir (Turgut Yılmaz, 2012: 223). Zira Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'nde, komisyon tarafından incelenerek son şekli verilen çevresel etki değerlendirmesi raporunun halkın görüş ve önerilerini almak amacıyla askıda ilan ve internet aracılığı ile görüşe açılacağı belirtilmiştir. Turgut Yılmaz (2012: 240)'a göre halk katılımının amacına uygun bir şekilde gerçekleşmemesinin nedeni sadece yönetmelikte geçen ve yerine getirilmesi gereken bir koşul olarak görülmesidir. Bilgilendirmelerin gerektiği şekilde yapılmaması, göstermelik toplantıların düzenlenmesi, halkın görüşlerinin yönlendirilmesi ya da dikkate alınmaması ve proje sahiplerinin halkı ikna etmek için çeşitli yollara başvurusu ilkenin sürece sağlayacağı faydayı erozyona uğratmaktadır.

3.2.Düzenleyici Etki Analizi

Düzenleyici etki analizi, dünyada kamu yönetiminde yeniden yapılanma çalışmaları sürecinde ortaya çıkan bir kavramdır. Bu kapsamda bir düzenleyici reform aracı olarak hem kamu hem de özel sektör tarafından kullanılmaktadır. Düzenleyici etki analizi, gelişmiş ülkelerde demokratik ve iyi yönetişimde bir norm halini alırken gelişmekte olan ülkeler de sürece uyum sağlamak amacıyla düzenleyici etki analizini daha fazla içselleştirme yoluna gitmişlerdir (Çetin, 2010: 33).

Düzenleyici etki analizinin OECD bünyesinde, reform süreçlerinde kullanımına yönelik çabalar 1974 yılında başlatılmakla birlikte etkin bir şekilde kullanılmaya başlaması 1995 yılını bulmuştur (Çetin, 2010: 33). Yeni kurumsal iktisat okulu ve yeni kamu işletmeciliği anlayışlarının etkileriyle birlikte düzenleyici etki analizi 1990lı yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Yeni kurumsal iktisat okulu, iktisadi büyümenin temel unsurlarından birinin işlem maliyetlerinin azaltılması olduğunu savunurken yeni kamu işletmeciliği düşüncesinin temel ilkelerinden olan sonuç odaklılık ve performans ölçümü için stratejik amaçların, hedeflerin ve başarı göstergelerinin açıkça ortaya konulması arzusunun düzenleyici etki analizinin ilkeleri ile benzerlik gösterdiği söylenebilir (Cilavdaroğlu, 2019: 275-276). Esas olarak OECD'nin başlattığı hareket doğrultusunda gelişen düzenleyici etki analizi 2000 yılından itibaren Avrupa Birliği'nde, yeni katılımların muhtemel etkilerinin değerlendirilmesi ve politika oluşturma sürecinin iyileştirilmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir (Aykin, 2010: 229).

Bir kanıta dayalı politika yapım aracı olan düzenleyici etki analizi, gelecekte yürürlüğe girmesi planlanan bir mevzuatın olası sonuçlarının değerlendirilmesi amacıyla yönelik olarak hayata geçirilen bir analiz yöntemidir. Düzenleyici etki analizi yapmaya yetkili kurumlar devlet veya kamu gücünü kullanan idarelerdir. Kamu politikası sürecine benzer olarak, ideal bir düzenleyici etki analizi sürecinde de sorunların tespiti, alternatif çözüm yollarının geliştirilmesi ve çözüm önerilerinin alınması, fayda/maliyetlerin değerlendirilmesinin yapılması ve karar vericiler için bir raporun düzenlenmesi gerekmektedir. Bir kamu politikası analizi sürecinde de önemli bir yere sahip olan fayda-maliyet analizinin düzenleyici etki analizi kapsamında da yapılmasının nedeni faydaların maliyetlerden yüksek olduğunun tespit edilmesinden sonra en uygun yöntemin belirlenmesini sağlamaktır (Cilavdaroğlu, 2019: 275). Düzenleyici etki analizi aracılığıyla birbiriyle ters düşen politika hedefleri arasında bütünleşme sağlanabilirken birbirinden farklı öncelikleri bulunan çıkar grupları arasında da sürecin önemli bir aşaması olan *paydaşlara danışma* yönteminin kullanılması yoluyla uzlaşma sağlanabilmektedir. Böylece herhangi bir politika seçeneğinin; ekonomik, sosyal ve çevresel olası tüm etkileri göz önünde bulundurularak, bu seçeneklerin karar alma sürecinde tarafsız bir bakışla ele alınması sağlanabilir (Aykin, 2010: 231). Düzenleyici etki analizi yapılırken öncelikle düzenlemeye ilişkin sorunun tanımlanması gerekmektedir. Daha sonra hedeflerin tanımlanması, politika seçeneklerinin tanımlanması, olası ekonomik, toplumsal ve çevresel etkilerinin belirlenmesi, seçeneklerin karşılaştırılması, izleme ve değerlendirme aşamaları bulunmaktadır (TEPAV, 2011: 4-7).

SONUÇ

Günümüzde kalkınma deyince aklımıza öncelikle ekonomik anlamda bir kalkınma gelmektedir. Aslında bu kavramın pek çok boyutu olsa da insanların/hükümetlerin istediği ya da yeterli gördükleri ekonomik kalkınmadır. Çünkü ekonomik kalkınmanın zaten diğer alanların da itici gücü olacağı düşünülmüştür. Bazı sayısal verilerle ölçülen ekonomik kalkınmanın gösterdiği ilerleme, gerisinde bazı olumsuzluklar bıraksa da bunlar hesaplamalara dâhil edilmediği için çok da önemsenmemektedir. Ayrıca ortaya çıkan bu yan etkileri ortadan kaldırmak için uygun teknolojilerde geliştiril(e)memektedir. Zira imalat sanayi kendisi için kârlı olanı yapmakta, tükettikçe üretmektedir. Atıkların geri dönüştürülmesinden çöpe atılması, çevreye yayılması onlar için daha tercih edilebilir bir seçenektir. Ancak zaman göstermektedir ki doğa artık insana kendinden istenileni vermemekte adeta “intikamını” almaktadır. Su kaynakları tükenmekte, toprak verimsizleşmekte, biyolojik çeşitlilik azalmakta, ani iklim değişikliklerine bağlı pek çok olumsuz gelişme ortaya çıkmaktadır. İnsan hayatını doğrudan etkileyen bu durumların yaşanmasına, uluslararası örgütlerin devreye girmesiyle çareler aranmaktadır. Mevcut durumun değerlendirilmesi ve buna yönelik politikaların hayata geçirilmesi amacıyla yapılan pek çok uluslararası konferansta çevre odaklı ekonomi anlayışı farklı kavramlarla sürekli dile getirilir olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomi, çevreyi dışlamayan ekonomi, yeşil büyüme, yeşil yeni düzen gibi kavramlar bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânlarını ellerinden almadan, çevreye kalıcı zararlar vermeden karşılamının gerekliliği ve üretim sürecine yerleştirilmesi için kullanılmaktadır.

Sanayinin gelişmeye başlamasından itibaren ekonomik göstergeler ülkelerin gelişmişliklerini göstermesi bakımından temel ölçüt olarak kabul edilmiştir. Ekonomik göstergelerin gelişimini gösteren grafiklerdeki değerler arttıkça geride bıraktığı tahribat bu ölçümlere dâhil bile

edilmemektedir. Ancak bugün çevre sorunlarından bahsedilirken bunların temel nedeni olarak sanayileşme ve ona bağlı olarak gelişen nüfus artışı, kentleşme gibi unsurlar gösterilmektedir. Dolayısıyla artık sorunun nedeni belirlenmiş ve çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Çevre odaklı ekonomi anlayışı; çevreye telafisi mümkün olmayan zararlar verilmesinin engellenmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşit istihdamın yaygınlaştırılması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, kaynak verimliliğinin artırılması, atıkların azaltılması (bu bağlamda yeniden kullanıma önem verilmesi) gibi birçok hedefe yöneliktir. Dolayısıyla çevre odaklı bir ekonomi anlayışının oluşturulması sürecinden bireyler, hükümetler, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, özel sektörde faaliyet gösteren firmalar sorumludur.

Çevre odaklı bir ekonomi anlayışının oluşturulması kadar anlayışın somut uygulamalarını görmek için bunun ülkelerin mevzuatlarına, ekonomik ve yönetim sistemlerine yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çevre hakkı ve ekonomik yarar gibi iki kamu yararının karşı karşıya geldiği durumlarda hukukta üstün kamu yararı kavramı kullanılmaktadır. Ülkemizde özellikle Danıştay kararlarında üstün kamu yararı uygulamasına oldukça sık rastlanılmaktadır. Bununla ilgili karar örneklerine baktığımızda Danıştay'ın başvuruları incelerken çevre hakkı ve ekonomik yarar arasında hangi kamu yararının üstün olduğunu belirlerken esas aldığı ölçüt *ekonomik yararın telafisi imkânsız bir zarara neden olup olmadığıdır*. Buna göre çevre hakkı ya da ekonomik yarar lehine olan Danıştay kararları bulunmaktadır. Ayrıca ülkeler ulusal ya da uluslararası düzenlemelerdeki hedefleri yerine getirmek için yönetim sistemlerinde çevresel etki değerlendirmesi, düzenleyici etki analizi gibi araçlara yer vermektedir. Bu araçlar yardımıyla hayata geçirilmesi planlanan girişimlerin çevreye etkilerinin uygulama aşamasına gelinmeden önlenmesi sağlanmaktadır. Bu gibi araçların kendisinden beklenen faydayı sağlaması ise öncelikle insanoğlunun doğayı kendi yararı için bilinçsizce kullanma fikrinden vazgeçip daha sonra politikalarla belirlenen sürecin rasyonel işletilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Akıllıoğlu, T. (2011). Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler. İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi, 9(1-3), 11-22.
- Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. Güney Ege Kalkınma Ajansı, 1.
- Allen, C., & Clouth, S. (2012). A Guidebook to the Green Economy. UNDESA, New York.
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>
Erişim Tarihi: 05.03.2021
- Aşıcı, A. A. (2012). Sürdürülebilir Yaşam İçin Bir Dönüşüm Önerisi: Yeşil Yeni Düzen. Yeşil Ekonomi, 105.
- Aykin, S. M. (2010). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Sürdürülebilir Katılımı İçin Düzenleyici Etki Analizinin Gerekliği. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(2), 227-242.
- Birleşmiş Milletler. (1998). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne Yönelik Kyoto Protokolü. https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/kyoto_protokol.pdf
- Birleşmiş Milletler. (2012). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı Bildirgesi: İstedığımız Gelecek. Rio de Janeiro.
- Capra, F. (2012). Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası (Çev. Mustafa Armağan). İnsan Yayınları.

- Cilavdaroğlu, A. A. (2019). Türkiye’de Parlamenter Sistemde Dzenleyici Etki Analizi Uygulamaları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemindeki Geleceği. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2).
- Çetin, S. (2010). Türkiye’de Kamu Yönetimi Reform Sürecinin Değerlendirilmesi: Aksayan ve İşleyen Yönler. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3), 23-37.
- Danıştay Karar Arama, <http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/> Erişim Tarihi: 05.03.2021
- El-Ashry, M. T. (1993). Balancing Economic Development with Environmental Protection in Developing and Lesser Developed Countries. *Air & Waste*, 43(1), 18–24.
- European Commission. (2019). The European Green Deal, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596443911913&uri=CELEX:52019DC0640#document2>
- Fanusçu, E. M., & Coşkun, A. A. (1995). Çevresel Etki Değerlendirmesi. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 127-136.
- Gemalmaz, M. S. (1986). Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 52(1-4), 233-278.
- Georgeson, L., Maslin, M., & Poessinouw, M. (2017). The Global Green Economy: A Review of Concepts, Definitions, Measurement Methodologies and Their Interactions. *Geography and Environment*, 4(1), 1-23.
- Görmez, K. (2018). Çevre Sorunları (4. Baskı). Nobel.
- Gül, İ. (2014). Danıştay Kararlarında Kamu Yararı Kavramı. *Ankara Barosu Dergisi*, 2(23), 534–550.
- Güneş, A. M. (2010). Çevre Hukuku Açısından Stratejik Çevresel Değerlendirme. *TBB Dergisi* (91).
- Hamamcı, C. (1983). Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler. *TODAİE Yayınları*, 5, 171-180.
- Hawkins, C. V., Kwon, S.W., & Bae, J. (2016). Balance Between Local Economic Development and Environmental Sustainability: A Multi-Level Governance Perspective. *International Journal of Public Administration*, 39(11), 803–811.
- Kabaoğlu, İ. (1995). Çevre Hakkı. İletişim Yayınları.
- Keleş, İ., Metin, H., & Sancak, H. Ö. (2005). Çevre, Kalkınma ve Etik. Alter Yayıncılık.
- Keleş, R. (2013). 100 Soruda Çevre. Yakın Kitabevi.
- Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2012). Çevre Politikası. İmge Yayınları.
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. W. (1972). The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome’s Project on the Predicament of Mankind. Universe Books.
- Ovalıoğlu, S. (2015). Danıştay Kararları Işığında Üstün Kamu Yararı. *Memleket Siyaset Yönetim*, 10(24), 124-146.
- Porritt, J. (1989). Yeşil Politika (Çev. Alev Türker). Ayrıntı Yayınları.
- Rikhtegar, N., Nabiollah, M., Oroumieh, A. A., Yazdani-Chamzini, A., Edmundas Kazimieras, Z., & Kildienė, S. (2014). Environmental Impact Assessment Based on Group Decision-Making Methods in Mining Projects. *Economic Research-Ekonomiska İstraživanja*, 27(1), 378-392.
- Roberts, J. (2010). *Environmental Policy*. Routledge.
- Schepelmann, P., Stock, M., Koska, T., Schüle, R., & Reutter, O. (2009). A Green New Deal for Europe. Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy.
- Semiz, Y. (2014). Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 9-46.

- T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Müsteşarlığı. (2010). Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu Türkiye 2010. http://www.surdurulebilir.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/07/UNDP-TR-TR-2010-MDG-Report_TR.pdf
- Tekeli, İ. (2005). Çevre Hakkına Yerelden Yaklaşmak. Sivil Toplumla Bütüncül Yaklaşım Toplantısı, 2-8.
- ten Brink, P., Mazza, L., Badura, T., Kettunen, M., & Withana, S. (2012). Nature and its Role in the Transition to a Green Economy. The Economics of Ecosystems and Biodiversity (TEEB).
- TEPAV. (2011). Düzenleyici Etki Analizi Rehberi. https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1255444679r8903.Duzenleyici_Etki_Analizi_Rehberi.pdf
- Turgut Yılmaz, N. (2012). Çevre Politikası ve Hukuku (2. Baskı). İmaj Yayınevi.
- UNEP. (2009). Global Green New Deal Policy Brief. <https://www.unep.org/resources/report/global-green-new-deal-policy-brief-march-2009>
- United Nations. (1972). Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm.
- United Nations. (2002). Report of the World Summit on Sustainable Development. Johannesburg.
- United States Congress, <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-resolution/109/text>
Erişim Tarihi: 02.03.2021
- World Commission on Environment and Development. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. UN Documents.
- Yaylı H. ve Yaslıkaya R. (2015). İnsan-Doğa İlişkisi Tasarımında Radikal Dönüşüm: Derin Ekoloji. International Journal of Science Culture and Sport, (3), 452-465.
- Yaylı, H. & Şaşmaz, A.P. (2017). Üstün Kamu Yararı Bağlamında Türkiye’de Hes Politikalarına İlişkin Bir Değerlendirme. http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/ustun-kamu-yarari-baglaminda-turkiyede-hes-politikalarina-iliskin-bir-degerlendirme_406
- Yaylı, H. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülebilirliği. International Conference On Advances In Natural & Applied Sciences.
- Yaylı, H. (2012). Çevre Etiği Bağlamında Kalkınma, Çevre ve Nüfus. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 151-169.
- Yücel, A. G. F. (2003). Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılıklı ve Birlikteliği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(11).